

A PEDAGÓGUSOK MUNKAÜGYI HELYZETE AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN

*Szerzők: Kardos László, Kravjánszki Róbert,
Lukács Péter, Várhegyi György*

Szerkesztette: Várhegyi György

*Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1984.
Kézirat.*

KARDOS LÁSZLÓ, KRAVJANSZKI RÓBERT, LUKÁCS PÉTER,
VÁRHEGYI GYÖRGY:

A PEDAGÓGUSOK MUNKAÜGYI HELYZETE AZ ÁLTALÁNOS
ISKOLÁBAN

KÉZIRAT

1984 június

A TANULMÁNYOK A MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM FELKÉRÉSÉRE

KÉSZÜLTEK

SZERKESZTETTE: VÁRHEGYI GYÖRGY

Készült: Az Oktatókutató Intézet Sokszorosító Üzemében

Példányszám: 500

138/1984

Felelős vezető: Szabó Gyuláné

I. BEVEZETÉS

A pedagógusok helyzetével foglalkozó hazai irodalom arról tanúskodik, hogy a pedagógusok munka- és bértügyi "helyzetének rendezése" - néhány éves késéssel - mindig követte az iskolával, illetve a pedagógusokkal szembeni társadalmi követelmények változásait, illetve tükrözte azokat a változásokat, amelyeket a pedagóguspálya tömeges foglalkozássá válása, a pedagógusoknak az értelmiség egészében való társadalmi helyváltoztatása /lecsúsztatása, vagy aktuális politikai felemelni kívánása/ okozott.^{1/}

Az iskolai tanítás és egyéb foglalkoztatás - közismerten - nagy szellemi, idegi és fizikai fáradtságot okoz, különösen a jelenlegi iskolai zsúfoltság, tárgyi szűkösség és rossz munkakörülmények közepette. Egyes társadalmi és iskolai folyamatok és változások még jobban fokozták a pedagógusok terheit és ennek következtében erősen romlott a pedagógusok munkaügyi helyzete. Az elmúlt évtized társadalmi-gazdasági változásai^{2/} olyan új helyzetbe hozták és hozzák az iskolát, elsősorban az általános iskolát, amelyben a pedagógus hagyományos szereprendszer is megváltozik. A már megindult "váltás" teljes kibontakozását a nyolcvanas évek közepére és második felére várhatjuk, mert az általános iskolába akkor már olyan korosztályok lépnek be, amelyek szinte teljes egészükben intézményes segítséggel nevelkedtek és ezért, várhatóan növekszik az egész napos ellátás iránti igény. /Az alsó tagozatra járónak már ma is mintegy hatvan százaléka napközis. Az általános iskolásoknak kb. fele kap ma az iskolában legalább ebédet.^{3/} /Az az iskola, amelynek a legközelebbi években a tanulók mintegy 70 %-át fogja egésznapos ellátásában részesíteni, valószínűleg egészen más intézmény lesz, mint "elődje", a "tanító iskola". Az iskolával szembeni társadalmi igények olyan időszakban növekednek, amikor az iskolában nemcsak a tárgyi

és a személyi feltételek rosszak, hanem a pedagógusok munkaügyi helyzete is erősen romlott. /Most nem beszélünk a pedagógusok alacsony bérszínvonaláról, arról a közismert tényről, hogy milyen mértékben maradtak el a pedagógusok az általagjövedelmektől./

Ha ma egy látogató valamelyik iskolába belép, legelső benyomása a zsúfoltság, a tömegesség, a kapkodás és a tanácstalanság. A tárgyi feltételek nyilvánvalóan nem elégségesek az iskolák növekvő feladatainak ellátásához: hiány van osztályteremből, napközis termekből, kiszolgáló helyiségekből /mosdó, WC, étkezdé, konyha, hogy pihenő helyiségekről, vagy orvosi szobákról már ne is szóljunk/. Hiány van bútorokból: /talán a padok, illetve asztalok és székek kivételével mindenből/, szekrényből, polcokból, szemléltető eszközök tárlóiból stb./, játékokból, egészségügyi-tisztasági felszerelésekből, stb. Hiány van nemcsak tornateremből, de térből is: szűkek a folyosók, az osztálytermek, kevés az "egy főre jutó légköbméter" stb.^{4/}

A tárgyi feltételek mellett még két "dologból" van állandó hiány: pedagógusból és időből. Évtizedek óta krónikus a pedagógushiány és ez demográfiai hullámhegytől-hullámvölgytől, a tanulók és a képző intézményekben végző tanárjelöltek számától lényegében független tény. /Okaira később még visszatérünk./ A pedagógushiány pedig nagy mértékben növelte a túlórák, a kisgyermekes pedagógusok gyakori hiányzása a helyettesítések számát.^{5/}

A pedagógus munkaideje a tanítással, a túlórakkal és a tanításra való készséssel együtt jóval több lett, mint a heti 42 órás munkaidő. A pedagógusok állandó időhiánya részben a kényszerű /kötelező/, vagy a keresetkiegészítés céljából szükséges túlórák magas számából adódik. Másrészt viszont a "minden

napra jut valami" érzetéből és tényéből. Ahhoz a korábbi "aranykorhoz" képest, amikor a tanárok dolga "csak a tanítás" volt és a pedagógusok napi tevékenységének szinte csak a kötelező óraszámokkal mért része volt kötött /sőt ez is a nap egyik felére csoportosult/, a helyzet ma már alapvetően megváltozott. Órarendszerű korrepetálás, szakkörök, versenyre előkészítő körök, teremhiány miatt délutánra csúszott órák, napközis és kollégiumi felügyelet stb., stb. - ezek mind azt eredményezik, hogy még a kötelező óraszámba sorolt tevékenységek is "széthúzódnak" a nap egészére.^{6/}

Az ötnapos tanítási hét bevezetésekor pedig úgy csökkentették a pedagógusok kötelező óraszámát, hogy az nem társult munkaerő-többlettel, ami még nagyobb többletmunka elvégzésére kényszerítette a pedagógusokat, mégpedig alacsony díjazással és úgy, hogy egyre több lett az oktató-nevelőmunkához nem tartozó járulékos feladat.

Az iskolának érdeke, hogy a pedagógusok a lehető legtöbb ún. társadalmi megbízatást elvállalva minél többen és minél aktívabban "beépüljenek" a mozgalmi és a helyi-területi érdekképviselői és igazgatási szervezetek életébe, hiszen az iskola fejlesztési alapjának éppugy, mint működtetési-fenntartási költségeinek nagysága az ezekben folyó költségvetési viták során dől el, és itt befolysolható.^{7/} /A romló gazdasági viszonyok közepette - érthetően - még jobban előtérbe kerültek ezek a feladatok és még jobban növekszik mindaz a szolgáltatás, amelyet a pedagógusoknak mint a helyi hatalmi apparátus legalsóbb szintű tagjainak jelenleg végezniük kell: rendszeres és időszakos adat- és információszolgáltatás, döntéselőkészítés, véleményezés, állami és mozgalmi rendezvények, gyűlések, ünnepélyek, akciók, politikai kampányok előkészítése és azokban való részvétel, stb.

Az elmúlt évek strukturális változtatásai és korszerűsítései szintén nagyon rossz hatással voltak a pedagógusok munkaügyi helyzetére. Amíg deklarált célkitűzések a helyi érdekek tiszteletben tartására törekedtek, addig az oktatási gyakorlat a körzetesítésekkel, az iskolaösszevonásokkal, a mammut-iskolák létesítésével, a pedagógiai, illetve a gazdasági irányító szervezetek /a helyi pedagógiai intézetek és a GAMESZ/ létrehozásával új fajta centralizációt eredményezett.

A helyi pedagógiai intézetek és a GAMESZ - kezdeti bizonytalanságukban - sokszor túlzó és bürokratikus igényeikkel a pedagógusok túlterhelését és a bürokrácia növekedését okozták. Felduzzadt méreteiknél fogva és a régebbi irányító szervezetek papírgyártó hagyományait túllicitálva gyakorta az új "háttér-intézmények", nem az iskolát segítő és szolgáló, hanem a munkáját gátló intézményekké váltak.^{9/} Nemegyszer sértő módon intézkedtek, hatósági szerepkörben utasítottak, követeltek. Az általuk követelt munkák egy részének vagy egyáltalában semmilyen vagy csak formális és névleges szerepe volt. Gyakran csak az irányítás-vezetés szakmai bürokratizmusának és hatalmának szimbolikus megnyilvánulását szolgálták: ezen keresztül, demonstrálták az iskolák és a pedagógusok feletti "hatalmukat". Ugyanakkor a körzetesítések következtében és a lakótelepeken mammut-iskolák alakultak ki, ahol 1000-1500 egymást sem ismerő gyereket kell a népes, egymást szintén alig-alig ismerő pedagógus gárdának - hagyományrendszer hiányában - különdleges eszközökkel kordában tartania, az állandó hiány, elhanyagoltság és szűkösség közepette.^{10/}

Az iskolák a növekedésükkel arányosan váltak bonyolultabbá és a működésükben bürokratikusabbá. Belső strukturájuk differenciálódott funkcionális és ágazati egységekre: első- és felső-tagozatra, évfolyamokra, napközire, tanuló-

szobára, illetve alsós, felsős, napközis és tantárgyi munkaközösségekre, valamint igazgatóságra, évfolyamvezetésre, napközi-vezetésre, SZB-re, csapattanácsra, stb. A működésük közben az egységek egyre több időt igényeltek a pedagógusoktól az értekezleteken, a röpgyűléseken, és a megbeszéléseken egyre több adminisztrációval igyekeztek bizonyítani létezésük jogosultságát: előkészítő anyagokat, feljegyzéseket, jegyzőkönyveket, felméréseket és összesítéseket igényeltek a pedagógusoktól. Ezt a szervezeti hipertrofiát táplálta az iskola-vezetéstudomány különböző tudományosnak tűnő elméletével és gyakorlatával./Nem véletlen, hogy "az iskola vezetése" mint problematika és mint önállósuló "diszciplína" éppen a hatvanas évek végétől - azzal párhuzamosan, ahogyan a nagy iskolák száma növekedett - egyre inkább a figyelem középpontjába került.^{11/}

Mindez régebben a mainál jóval kevésbé jellemezte az iskolák belső életét, de külső kapcsolatait is. A tűzoltóság csakúgy, mint a pénzintézetek, a politikai szervezetek éppúgy, mint az egészségügy vagy a munkáltatók közvetlenül, vagy a család közvetítésével kerestek kapcsolatot az egyénnel, ágenseik pedig saját fizetett alkalmazottaik voltak. Az iskolán kívüli hatalmi, mozgalmi és társadalmi szervezetek jelenleg egyre több feladatot akarnak az iskolán keresztül elintézni. A rendőrség a személyi igazolványok kiállítását, a takarékpénztár a forgalma növelését, a tankönyvgyártó a raktározási és a munkaerő gondját, a Volán a gyerekek utazás előtti és alatti kíséretét, a gyermekélelmezés a térítési díjak beszedését, a posta az újságok terjesztését, az egészségügy a gyerekek orvosi és fogorvosi vizsgálatával kapcsolatos adminisztrációját, a mozi és a színház a közönségszervezést. Sokszor ezek a szervezetek úgy akarják megoldani nehézségeiket és megszüntetni a munkájuk iránti érdektelenséget /közömbösséget/, hogy az iskolán keresztül, az iskola segítségével igyekeznek elintézni

sok mindent a családoknál. /Akciókra, gyűlésekre, ünnepekre, rendezvényekre való mozgósítást, stb./

Az elmúlt évek pedagógiai korszerűsítései, szervezeti és irányítási változtatásai tehát nem voltak egyértelműen pozitív hatással a pedagógusok megterhelésére: növelték az iskolákban a tervező, az értékelő, az elemző és az adatközlő tevékenységet; az iskolák bonyolultabbá és bürokratikusabbá váltak, és ezek egyre több időt igényeltek a pedagógusoktól.

Annyira növekedett a pedagógiai munka adminisztrációja, hogy sokszor a tényleges pedagógiai munkát helyettesítő tevékenységekké váltak és ezek a másodlagos feladatok kerültek előtérbe illetve azok a pedagógusok lettek gyakran a leginkább megbecsültek, akikre ezek elvégzéséhez mindig számítani lehetett.

Ezek az adminisztrációs és járulékos tevékenységek jobban fokozzák a pedagógusok túlterheltség- és kiszolgáltatottság-érzetét, mint azt a tényleges időráfordítás indokolná, mivel szervesen nem kapcsolódtak a munkájukhoz, a képzettségükhöz, és rendszerint kívülről meghatározott időpontban kellett azokat elvégezni. A pedagógusok ezért állandóan fáradtnak érzik magukat, amit pszichésen és érzelmileg még jobban felnagyítanak, valószínűleg több körülmény miatt. Az egyik az, hogy mindenki viszonyítja saját helyzetét ahhoz, ami átlagos a társadalomban. Jelenleg egyre általánosabbá válik az, hogy a munkaerő az alku pozíciójában tárgyal a munkáltatójával, a teljesítménye méréséről és elszámolásáról, a túlmunkáról, a díjazott külön vállalatokról. A pedagógus munkaerő pozíciója azonban nagyon gyenge a munkáltatójával szemben, nagyfokú a függősége és a kiszolgáltatottsága. Ezért a túlmunkáját nem a második gazdaságban érvényesülő alku pozícióban és bérszínvonalon hasznosíthatja. A más társadalmi

csoportok helyzetéhez való viszonyítás természetesen növeli a pedagógusok elkeseredését: vannak, akik "munkalassítással" és "munka-visszatartással" reagálnak erre a helyzetre, ami lógást, felületességet, formalizmust és közönyt jelent az iskolákban, mások pedig elhagyják a pályát. /Most nem beszélve arról, hogy mindez hogyan hat a pedagógushíányra és a pályán érvényesülő kontraszelekcióra./

A másik körülmény az, hogy nagyok a különbségek a pedagógusok munkájának minőségében, intenzitásában, illetve a szabályozatlan munkákra fordított idő tartamában. Vannak, akik magas színvonalon és igényesen 1-1 tanítási órára lelkiismeretesen felkészülnek és a heti 42 órás munkaidőnél jóval többet dolgoznak. Mások nagyon rövid időt fordítanak a felkészülésre, gyakran építenek a rutinra. Ezt a magatartást erősíti az, hogy az iskolákban nagyon magas a túlmunkavégzés lehetősége és a pedagógusok részére ez nyújt tömegesen lehetőséget a jövedelmének növelésére. /Jelenleg az iskolákban 25-30 százalék a túlórák aránya./ Sokan szellemileg, idegileg és fizikailag úgy képesek ezeket a túlórákat ellátni, ha a munkájukban "teljesítmény-visszatartás"-t alkalmaznak, ha a tanításban és a fegyelmezésben a rutin-eljárásokat használják. Az iskolákban jelenleg aránytalanul történik a tanításon kívüli terhek elosztása is. Sokan - az otthoni családi-háztartási kötelezettségeik vagy az iskolán kívüli pénzkereső munkájuk miatt - csak a kötelező órákat tartják meg és nem vállalnak iskolai többletmunkát. Mások, akik a kötelező óráik megtartása után az iskolában maradnak, azok látják el - a teremhiány miatt - délutánra csúszott órákat, korrepetálnak, tanulószobában és napköziben ügyelnek, felügyelnek, szakkört vezetnek és végeznek sok fajta egyéb munkát.

Végül az iskolák nagy részében olyan irányítási stratégia érvényesül,

amely a pedagógust függőségre, alárendeltségre és engedelmisségre kárhoztatja. Ez nemcsak az iskolavezetők rossz munkájából adódik, hanem abból, hogy az oktatási rendszerben még mindig hiányzik az iskolák tényleges önállósága és a pedagógusok valóságos autonómiája, illetve érdekérvényesítő jogköre. Ebben a helyzetben a hivatását komolyan gyakorolni akaró pedagógusok törekvései konfliktust szülnek.

A pedagógusok munkálgyi helyzetéről tájékozódunk az elmúlt hetekben 12 budapesti, és 7 vidéki városi általános iskolában. Erről beszélgettünk vezetőikkel és pedagógusokkal, erre vonatkozóan tanulmányoztunk dokumentumokat. Ezzel egy időben írta meg véleményét 27 vidéki városi és községi általános iskola vezetője ugyanezekről a kérdésekről.^{12/}

Sokan a pedagógusok és az iskolavezetők közül úgy látják, hogy soha sem volt ennyire mélyponton a pedagógus társadalom közérzete. Természetesen ez csak nehezen bizonyítható szubjektív vélemény, de a sajtóban megjelent cikkek és viták is ezt a rossz közérzetet tükrözik.^{13/}

Komolyan kell venni azt a kételkedést és hitetlenséget is ami a megkérdozettekben a változtatások iránt kialakult. Többször csalódtak, minden korábbi ígélet ellenére a felesleges, értelmetlen terhek tovább növekedtek. Talán nincs még egy olyan ágazat, ahol az utóbbi huszonöt évben ennyi formális változás-változtatás történt, kevés lényegbevágó tartalmi megújulással.

II. A PROBLÉMA ÁTTEKINTÉSE

1. A pedagógus-munka szabályozásának sajátosságai

A pedagógusok munkaideje egy kötött és egy kötetlen /vagy részben kötött/ szakaszból áll. A kötött munkaidőnél mindig a tanítandó, vagy az iskolában le-töltendő órák számát írja elő az állam vagy más iskolafenntartó, pl. az egy-házak. Ezzel olyan értelmiséginek tekintik a pedagógusokat, akiknél elegendő a teljes munkaidő helyett csak az alaptevékenység idejét szabályozni. Mivel a tanítási órák automatikusan meghatározzák a tanítást előkészítő, kiszolgáló és feldolgozó tevékenységet, ezért az alaptevékenységhez kapcsolódó munkák i-dőtartamát és ütemét a pedagógusok viszonylag nagy szabadsággal és autonómiá-val alakíthatják. Ez az elv érvényesült mindig a pedagóguscsoportok eltérő kö-tött munkaidőtartamának szabályozásában is, így pl. abban a hierarchikus sza-bályozásban, hogy a felkészülés minőségében és idejében lévő különbségekre hi-vatkozva a tanítótól "felfelé" haladva az egyetemi tanárig csökken a kötött munkaidő mennyisége. /Minél magasabbra emelkedett valaki a pedagógus hierarchiá-ban, annál inkább növekedett a kötetlen munkaideje./

A tanítási órán kívüli munkák időtartamát azért sem szabályozták, mert nem lehet és nem is érdemes azt szabályozni, amit úgy sem lehet ellenőrizni vagy számonkérni. /Minden fajta szabályozási törekvés csak formalizmushoz ve-zet./Ez történt 1951-ben is, amikor az állami tisztviselők heti 48 órás munka-idejét vezették be a pedagógusoknál.^{1/} A pedagógusok munkaideje azonban to-vábbra is két részből állt: a kötött és részben kötött munkaidőből. A kötött munkaidőt - a régebbi szabályozáshoz hasonlóan - a kötelező órák számával ha-tározták meg, mégpedig egyes pedagóguscsoportoknál nem csekély mértékben

növelték azt.^{2/} A részben kötött munkaidő csak elvileg kötött, de lényegében és gyakorlatban kötetlen munkaidő maradt. Ugyanakkor az 50-es évektől úgy kezdték szabályozni a kötetlen munkaidőt, hogy óraszámossították a tanításon kívüli tevékenységek körét: bizonyos munkákat óraszámként számolhatták el: az osztályfőnöki tevékenységet heti 1 órában, a gyermekvédelmit heti 1 órában, a könyvtárvezetést heti 5 órában, a munkaközösségvezetést heti 2 órában stb. A helyettesítés, a kora reggeli ügyelet, a kísérés, az ebédeltetés stb. mind óraszámegyenértékűvé alakíthatóvá és elszámolhatóvá lett.^{3/}

Ez a fajta szabályozási törekvés, azért lehetséges, mert nemcsak a munkaidő, hanem a munka is két részből áll: szabályozott és szabályozatlan tevékenységekből. Az órákon elvégzendő tevékenységet mindig bürokratikus előírások /tanterv, rendtartás/ szabályozták, s az előírások kevésbé minőségek, inkább mennyiségek voltak, /ez minden bürokratikus szabályozásnál így van/. A pedagógusok szabályozatlan tevékenységét is befolyásolták ezek az előírások, de a szabályozatlan munka mennyisége, belső szerkezete és minősége szűkséggéppen az egyének adottságaihoz, felkészültségéhez, személyes ambícióihoz és érdeklődéséhez alkalmazkodott. Ez azonban csak ritkán okoz látványos problémákat, mert részben az iskola légköre és követelményrendszere, de még inkább az egyes pedagógus rutinja és tehetetlensége gátolja meg azt, hogy a pedagógusok csak a formális kötelezettségeknek tegyenek eleget. Igaz, hogy a szabályozatlan tevékenységek közül sokat el lehet hagyni, vagy rövid idő alatt el lehet végezni, mivel az iskolák is olyan működőképes szervezetek, amelyekben az a fajta mechanizmus érvényesül, amit a közgazdászok a gazdaságban "vegetatív" folyamatként írnak le.^{4/}

A "vegetatív" működés olyan egyszerű tényeken alapul, hogy amikor megszólal a csengő a tanárok megkezdik a működésüket és természetesnek érzik azt, hogy bemenjenek az osztálytermekbe és tanítsanak. Az iskola működésében rendszeresen ismétli önmagát és az tartozik a normális és megszokott munkájához, hogy a pedagógusok tanítsanak, foglalkoztatják és fegyelmezik a tanulókat. Azok, akik a pedagógusmunkát végzik tulajdonképpen hatéves koruktól ezt látták az iskolákban amikor beiratták oda őket. Ezért a többség különösnek érezné, ha nem készülne a tanításra, vagy ha a tanítási órát munka nélkül töltené el. Természetesen a pedagógusok között is akadnak fáradtak, közönyösek és lusták, akik nem nagyon készülnek az órákra és nem eléggé intenzíven tanítanak az órákon, hanem elsősorban a rutinra építenek. A jelenlegi iskolai gyakorlatban a rutinírozott eljárásokat leginkább az ún. kérdve-kifejtő tanításnál, a feleltetésnél, az írásos feladatoknál és a fegyelmezésnél alkalmazzák. Ezeknél az eljárásoknál természetesen kevesebb idő szükséges a felkészüléshez, az órákon egyszerűsödnek a bonyolultabb folyamatok, de ezeknél is szükséges valamilyen készülés és ekkor sem kapcsolhat ki a pedagógus, mert az órákon valahogy foglalkoztatni, vagy fegyelmezni kell a tanulókat. Tehát ezeknél a pedagógusoknál a felkészülésben és a tanításban érvényesül egy bizonyos fajta tehetetlenség. Bármilyen érzésekkel vagyunk a rutin vagy az inercia iránt, mégis ez segíti az intézmény működését, sokszor jobban, mint a központi előírások és szabályozások. Ennek megállapításával senki sem tagadja a rutin negatív hatását az iskolákban, világos, hogy ez formalizmushoz és felületességhez vezet, betanított munkává degradálja az értelmiségi munkát, monotomiája pedig testi-lelki ártalmakat okozhat. /pl. apátiát/. De mégis ez is stabilizálja a rendszer működését.

Az utóbbi évtizedekben mind jobban formalizálódnak legalábbis munkaügyi és bérügyi szempontból - a korábban központilag elő nem írt és számon nem kért pedagógustevékenységek, és ami ezzel jár, formálisan megköveteltté és kontrollálttá is válnak. Ez egyfelől előny a pedagógusok szemszögéből, mert "kifizethetővé" és "megfizettethetővé" lesznek, másfelől persze hátrány, mert így a pedagógustevékenység korábbi nem-bürokratikus szabályozott része is hivatalnoki munkává alakul és egyben a szabad, kötetlenül /tehát rövidebb idő alatt is/ elvégezhető munkák aránya csökken: a pedagóguspálya szabadidő-privilegiuma /amely korábban a középosztályi vagy kvázi-középosztályi helyzet fontos eleme volt/ veszályba kerül.

A kötetlen munkát az 1951-es és az 1966-os rendeletek szabályozták a leg-erősebben. Ezekben a rendeletekben nagy pontossággal előírt kötelező feladatok tömege csökkentette a szabadon és kötetlenül elvégezhető munkák arányát.^{5/} Ezek a kötelező feladatok a következők voltak: "a tanítás előkészítése, a munka- és óratervek elkészítése, írásbeli dolgozatok- munkafüzetek- rajzok és egyéb tanulói munkák felülvizsgálata, szemléltető eszközök, kísérleti eszközök készítése és javítása, ezeknek a tanítási órákra való előkészítése, szertárak és könyvtárak gondozása, a nevelő beosztásával kapcsolatos adminisztrációs munkák ellátása, testületi értekezletek, óráközi felügyelet, kirándulások, ünnepélyek, kiállítások előkészítése és megrendezése, kötelező hospitálás, családlátogatás, szülők fogadása, tanulók tankönyvekkel és tanszerekkel való ellátása, stb.", továbbá a rendtartásokban a pedagógusok részére előírt egyéb feladatok ellátása.

Ez a jogi szabályozás és az ezt alkalmazó gyakorlat a pedagógus pálya hivatalnokszerűvé válását segítette elő. Nem tekintették a pedagógusmunka szerves

részenek a szaktárgy és a pedagógia tanulmányozását, növelték a tisztviselői és a mozgalmi szolgálat szerepét és járulékos-másodlagos feladatok kerültek a kötelezettségek közé. /Pl. a tankönyv és tanszer árusítása, amit a gyakorlatban a rendelet szövegében lévő - és előbb idézett - "stb". helyett a takarékbélyeg- és újságárusítás, a biztosítás és a hulladékgyűjtés egészített ki./

Végeredményként csökkent a pedagógusok szakmai önállósága és nőttek a terhek. Egyre gyakrabban osztották be őket iskolán kívüli mozgalmi és adminisztrációs feladatok elvégzésére; az ötvenes években begyűjtésre, népszámlálásra és egyéb összeírásokra, a hatvanas években a helyi hatalmi apparátus szolgálatára, így rendszeres és időszakos adatszolgáltatásra, véleményezésre, állami és mozgalmi gyűlések, ünnepélyek, akciók megrendezésére, társadalmi szervezetek és intézmények irányítására.

A hetvenes években ezért vált fontos oktatáspolitikai feladattá a pedagógusok terheinek csökkentése. Ennek jegyében készült el az Oktatási Minisztérium és a Pedagógusok Szakszervezete 1978-as állásfoglalása a pedagógusok munkaköri kötelezettségeiről és a végzett munka díjazásáról.^{6/} Az állásfoglalás különválasztotta a kötelező alaptevékenységet és többletmunkát azoktól a munkaköri kötelezettségek közé nem sorolható feladatoktól, amelyekre a pedagógusok nem kötelezhetők, de amelyet önkéntesen vállalhatnak. Azt a megoldást tartották volna helyesnek, ha ezeket a feladatokat az igénylő, szolgáltató szervezetek látnák el, vagy iskolai ügyintézőkre bízák. De a gyakorlatban továbbra is a pedagógusok végzik ezeket a feladatokat, legfeljebb egyesek "látszat-jutalékot" kapnak, de a többség "ingyen munkásként", indulatosan és kényszerből vesz részt ezekben a munkákban.

Az állásfoglalás nem nagyon csökkentette a felesleges és értelmetlen terheket, sőt a feladatok pontosításával és kötelezővé tételével inkább növelte azokat. A pedagógusok megterhelése azért sem csökkent, mert az állásfoglalás a kötelező alaptevékenységek és többletmunkák közé sorolt számos olyan feladatot, amelyeket egyetlen foglalkozásnál sem tekintenek kötelezőnek. Ilyen pl. a politikai ismeretek folyamatos korszerűsítése, a mozgalmi munka, mégpedig az úttörőcsapat tartalmi munkájának pedagógiai irányítása, egyes mozgalmi funkciók /biztonsági megbízott, honvédelmi felelős, vöröskeresztes elnök/ betöltése. /Igaz, az állásfoglalás az úttörő rajvezetést társadalmi munkának tartja, de gyakorlatban - amit jogilag is megerősítettek - munkaköri kötelezettséggé tette az úttörő munkát./ Végül más foglalkozásnál az sem gyakorlat, hogy a szakmai továbbképzést a szabadidőben teszik kötelezővé, ugyanakkor nem teremtenek lehetőséget a munkaidőn belüli kötelező továbbképzésre.

Az állásfoglalás gyarapította az óraszámban elszámolható, vagy a kötelező órába beszámítható kötelező tevékenységek körét, amivel még jobban csökkentette a szabadon és kötetlenül végezhető munkát. Ezt azzal sem enyhítette, hogy meghatározta a kötelező többletmunkák díjazását, mivel ezek az összegek az iskola bér- és jutalomkeretét terhelik és ezzel csökkentik az alaptevékenységre fordítható bér- és jutalom összegét.

Az állásfoglalás legnagyobb hibája, hogy semmivel sem csökkentette a pedagógiai munka adminisztrációját. Ezek legnagyobb részének pedig egyáltalán nincs, vagy csak formális és névleges funkciója van. Mindezek a problémák szükségessé teszik azt, hogy az MM vizsgálja felül a Pedagógusok Szakszervezetével közösen kiadott állásfoglalását. Hasonló revidiálásra van szükség az MM által kiadott rendtartásnál,^{7/} mert az nagyjából ugyanazokat a problémákat tartalmazza,

amiket az előbbieken az állásfoglalással kapcsolatban leírtunk.

2. A pedagógiai adminisztráció

A pedagógiai munka adminisztrációja az iskolai történéseket rögzíti, részben a pedagógusokra, részben a gyerekekre vonatkozik. Az adminisztrációt vagy a pedagógusok, vagy az iskolai vezetői és az ügyintézők /iskolaitkár, gondnok, élelmezésvezető/ végzik. Vannak olyan adminisztratív feladatok is, amelyekkel pedagógusok és vezetők egyaránt foglalkoznak.

A pedagógiai adminisztráció egy része már hosszú ideje változatlan formában létezik, ilyen hagyományos adminisztráció pl. a tanulók osztályozása és nyilvántartása az osztálynaplóban, az anyakönyvekben, amit kiegészít újabban a személyiséglap, a gyermekvédelmi nyilvántartás és egyéb nyilvántartást szolgáló okmányok, füzetek párhuzamos vezetése. Jogos az az igény, amely a gyermekek iskolai nyilvántartásának egységesítésére törekszik, hiszen jelenleg - feleslegesen - 5-6 fajta okmányon azonosan és párhuzamosan történik a nyilvántartás. Az anyakönyvi törzslap lehetne az alap /a szükséges információkkal/ és a többi okmányon elegendő lenne a tanuló neve.

Hasonló bonyolultsággal történik az iskolai munka és történések regisztrálása: egyrészt a hagyományos módon, az osztálynapló "haladási napló" részébe való bejegyzéssel dokumentálják a tanítási órák megtartását: pedagógusok a tanmenetek alapján a naplóba másolják óránként, hogy mi lesz a tanítási órák témája. /Mit szólnának más értelmiségi foglalkozásúak vagy hivatalnokok, ha 45 percenként jegyezniük kellene, hogy milyen tevékenységet terveznek megvalósítani./ A teljesen centralizált és tulszabályozott oktatási rendszerben volt

csak dokumentáló és ellenőrző szerepe a haladási napló illetően vezetésének. Jelenleg ennek a látszattevékenységnek csak formális szerepe van, amit helyettesíteni lehetne egy sokkal egyszerűbb formával /pl. jelenléti ív aláírásával/. A műszak kezdésekor - a helyettesítések növekvő száma miatt -, ugysis meg kell állapítani a jelenlétet, be kell osztani a helyettesítések rendjét. A többbit pedig az órarend és a tanmenet dokumentálja.

A legbürokratikusabban a hiányzások adminisztrálása történik: az osztálynaplóban óránként, naponként és hetenként kell vezetni és gyerekenként havonta, félévenként kell összesíteni igazolt és igazolatlan bontásban. Végül mindezt félévenként kell átvezetni az anyakönyvbe, a bizonyítványba és a statisztikai összesítőbe.

Hasonlóan bonyolultan és bürokratikusán történik a helyettesítések és a túlórák regisztrálása és elszámolása is.

Az utóbbi időben megkezdődött a belső okmányok egyszerűsítési folyamata, igaz lassan és ellentmondásosan. Jó megoldásnak tűnik az, hogy az anyakönyvekben a tanulókra vonatkozó személyi adatok kiállítása négy évig érvényes. De rossz megoldást választottak az 1-2 osztályos napló értékelési részénél, amikor egy évben négyszer kell a háromféle kategóriái valamelyikébe besorolni a tanulót, tantárgyanként az alábbi részelemszám szerint:

magyar nyelv és irodalom	9	/elsőben még csak 7/
környezetismeret	2	
matematika	5	
technika	2	
rajz	2	
ének-zene	3	
testnevelés	3	

Ez összesen 26 féle szempont, 30-as átlagos osztálylétszámot feltételezve ez $4 \times 3 \times 26 \times 30 = 9360$ -féle minősítési lehetőség, ami negyedévenként is még mindig 2340, s ha ezt elosztjuk hárommal /tekintve, hogy egy gyermeket a három lehetőség közül csak egyféleképpen lehet minősíteni/, még mindig 780 féle szempont marad, kérdéses, lehet-e egy tanítónak /bárminek/ 780-féle vonatkozásban gondolkodni, figyelemmel kísérni és felelősséggel értékelni a tanulókat.

Elérkezett az ideje tehát annak, hogy megtörténjen a sokszor anakronisztikus és funkciótlan belső nyilvántartás és okmányok egyszerűsítése, megreformálása. Az új, központilag készített formanyomtatványokat is felül kellene bírálni, amelyek közül különösen a személyiséglap tűnik formálisnak és használhatatlannak. Ezeket az osztályfőnökök töltik ki a személyiség-összetevők aláhúzásával és néhány mondatos jellemzéssel. Aki nem sokat tud a gyerekről, az úgyis formálisan tölti ki, aki pedig ismeri a gyerek személyiségét, az szívesen dokumentálná a saját izlése és elképzelése szerint.

Voltak hagyományos formái a pedagógiai tervező-elemző tevékenységnek, ezt tükrözték az iskolák régi évkönyvei. Ezek az ötvenes évektől kezdve tartalmilag átalakultak: átvették az általános /gazdasági-mozgalmi/ tervezési-elemzési mód-szerek sémáit, zsargonját. Egyre kevésbé a munkát segítették, egyre inkább a felettesek ellenőrzését szolgálták. Az iskolákban - nagyságuktól függetlenül - évente több száz oldalas és több kiló súlyú tervezeteket készítenek. Vannak hosszú, középtávú és éves tervek, havi ütemtervek, munkaerőgazdálkodási, energia-gazdálkodási, művelődési, társadalmi munka, tisztasági, egészségügyi, együttműködési, szülői munkaközösségi és még más fajta iskolai **tervezetek** is.

A tervekészítés hipertrófiáját jelzi az is, hogy a pedagógusok tantárgyi, osztályfőnöki és egyéb tisztségviselői tervet készítenek. Ideje tehát gátat vetni az egyre inkább formálissá váló tervezésnek, illetve radikálisan csökkenteni azokat.

A tervekészítés legújabb vívmánya a megyei és városi prognosztika, amikor pl. 1983-ban megkövetelik az 1991-92-es várható tanulólétszám tervezését osztálybontásban, vagy az 1995-ös pedagógus-szükséglet szakonkénti tervezését. Idézet két hozzánk érkezett levélből^{8/}, amelyben arról panaszkodnak, hogy milyen - a jövődöntés témakörébe tartozó - beszámolót kért tőlük a művelődési osztály: /Az osztály kérése: a várható tanulólétszám alakulásáról az 1991/92-es tanévig, osztályonkénti bontásban./

Vélemény: "Ők rendelkeznek a hozzájuk tartozó körzet összesített eredményeivel. Mit kellene tenniük? A jelenleg iskolás korúak létszámát évente egy-gyel feljebb sorolni. A nem iskolásokkal kapcsolatban minden tanács egészségügyi osztálya nyilvántartja az egy évben született gyermekeket. Így mi is csak azt tudtuk csinálni, hogy megkértük ezt a nyilvántartást, szépen kimásoltuk és hálás köszönettel visszaadtuk és a jelentésünket ugyanannak a tanácsnak a művelődési osztályára beküldtük. Bárhol keresem, nem találom benne az ésszerűséget." /24/

/Az osztály kérése az előbbihez hasonlóan, de a munkaerőgazdálkodásról./

Vélemény: "18 éve vagyok igazgató, még sohasem tudtam, de nemcsak én, hanem a munkaközösségünkbe tartozó egyetlen igazgató sem olyan tervet készíteni, amely a tervszerű pontossággal meg is valósult volna. A szubjektív dolgok kiszámíthatatlanok. Tetézte ezt az ebben az évben elkészített, 1995-ig szóló

munkaerőgazdálkodási terv, amely szakok megnevezésével kérte tanévenként a várható igényt. Mindannyian tudtuk, hogy teljesen felesleges, mert nem tölkröz semmit a légből kapott adathalmaz, de azért megcsináltuk, mert kérték tőlünk."/17/

Újdonság, de teljesen feleslegesnek tűnik az is, hogy a központi szabályzatok adaptálását követelik meg az iskoláktól, így a pénzkezelési, a leltározási, a belső ellenőrzési, a munkügyi, a tűzvédelmi és a munkavédelmi szabályzatok kidolgozását. Az átmásolást meg lehetne spórolni formanyomtatványokkal. /Az első és egyetlen eset, amikor új formanyomtatványt igényeltek az iskolavezetők./ "Elkészítés után szépen dossziéba kerül, ha jön az ellenőrzés, meg tudjuk mutatni, dolgozni azonban igen sokat kell, amíg több példányban kimásoljuk." /17/ S végül mindehhez pedagógus felelőst is meg kell bízni, pedig ez a munka sem igényel felsőfokú végzettséget, amint hogy annyi más elvégzendő sem.

A hetvenes években kezdődött és azóta is burjánzik az elemző, értékelő és adatközlő tevékenység az iskolákban. Ez összefüggött a pedagógiai irányítás "korszerűsítési" törekvéseivel és azzal, hogy az oktatásügy reflektorfénybe került, az igazgatási és egyéb intézmények elkezdtek "foglalkozni" az iskolával. Ezeknek az intézményeknek a szervezetlensége és átgondolatlan információs igényei okozták a túlzásokat. Egy kilenc tanulócsoporthos 140-es létszámú, 12 tanerővel működő községi kisiskola például 1984 első negyedében 47 fajta kimutatót készített:

munkaerőgazdálkodásról,
a közoktatás szakmai programjának felméréséről,
Ifjúsági Törvény végrehajtásáról,
személyzeti munkáról,
káderfejlesztésről,
minősítésről,
nevelők továbbképzéséről,
pályakezdő pedagógusokról,

első ízben elhelyezkedőkről /külön/,
szabadságolásról,
energiagazdálkodásról,
egészségügyi helyzetről,
tűzvédelmi helyzetről,
honvédelmi nevelés helyzetéről,
vagyongimutatásról,
TANÉRT rendelkezésekről,
gyermekélelmezés helyzetéről,
étkezések engedélyezéséről,
diákszociális ellátásról
iskolai könyvtár munkájáról,
szülői munkaközösség tevékenységéről,
osztályfőnöki munkáról,
fakultáció beindításáról,
egyes tantárgyak helyzetéről,
tanulmányi eredményekről,
hiányzásokról,
bejáró tanulókról,
áthelyezésre javasoltakról,
középiskolai előkészítő foglalkozások jelentkezőiről,
hitéleti helyzetről,
mezőgazdasági munka végzéséről /következő tanévi szerző-
dés előkészítése/,
stb., pl. tantárgyi értékelések, felmérések készítése;
általános intézkedési terv; speciális munkavédelmi intéz-
kedési terv; taneszközök rendelése; NEB vizsgálatra való
válaszadás; tanácsi VB ülésre való jelentés.

Mindenki az iskoláktól kér jelentést és mindenki ezzel akarja bizonyítani létjogosultságát, aktivitását. Jogos a panasz amiatt is, hogy ugyanarról többször, sokfelé kérnek jelentést. "Nagyobb bizalmat! Ha az intézmény helyi jellegét akarjuk erősíteni, ebben miért nem dönthet az igazgató? Hogy mi a fontos, és mi nem. Miért kell jelenteni vagy tízfelé, miért nem tud egy felettes szerv összesíteni és abból tájékoztatni /szakszervezetet, várost, népfrontot stb./"

/10/ A másik problémát a mellőzhető formális igények okozzák. Marad munka így is elég.

Paradox módon történt a statisztikai adatszolgáltatás egyszerűsítése és korszerűsítése. A Tudományszervezési és Informatikai Intézetben áttértek a

statisztikai adatok számítógépes feldolgozására. Az optikai leolvasást választották, ami azt jelentette, hogy az iskoláknak nemcsak a jelentő íveket kellett kitölteniük három példányban, hanem a kódlapokat is meg kellett rajzolniuk szabvány-számokkal. /Az optikai rajzolásra iskolánként két embert képeztek ki./ Az intézet tehát növelte az iskolák terheit, ingyen kódoltatta a pedagógusokkal a bizonylatokat és ezzel jelentős kódolási kiadástól mentesítette magát. "Igy válik az "egyszerűsítés" az iskolák számára már a tűréshatárt meghaladó bürokratikus teherre". /24/

Az új tantervek bevezetése óta rengeteg felmérés és ezekről lepedőnyi kimutatás készül az iskolákban. Felmérést, százalékolást és értékelési statisztikát kér a művelődési osztály, a pedagógiai intézet, a szaktárgyi, a pedagógiai felügyelet, az általános tanulmányi felügyelő, a vezető szakfelügyelő, az iskolaigazgató és a munkaközösségvezető. Mindegyik aprólékosan meghatározza azt, hogy milyen mérési eredményeket várnak, vannak olyanok, akik a pedagógusok részére "százalékolási füzetet" készítenek pontos formákkal és sémákkal. A részletezésnél sokfajta variációt alkalmaznak, egyesek csak tantárgyanként, mások feladatonként kérik a százalékolást. Ugy tűnik, hogy abban az időszakban, amikor az érdemjegy-centrikusság kissé vitatottá válik, a formalizmus és a bürokratizmus megtalálja a pótcselekvést a százalékos értékelésben és más fajta igényben, követelményben. Így a tudományos vezetéselmélet budapesti vívmányaként a szakfelügyelet nemcsak látogatja a pedagógusokat, hanem megköveteli azt is, hogy a látogatás idejére készítsen a pedagógus egy írásos önértékelést a munkájáról, a személyiségéről.

Az ügyviteli és gazdálkodási feladatok elsősorban a vezetők életét és munkáját teszik tönkre, de jut belőlük a pedagógusoknak is. A legtöbb munkát és idegeskedést a napközis térítési díj kezelése jelenti. A pedagógus kétheten-
te vagy havonként begyűjti a pénzösszeget /átveszi, vált, visszaborítékol/,
majd elszámol. Ugyanakkor az osztálytanítónak étkezési névsort és a konyhának
étkezési létszámot jelent. Majd következik a pótbefizetések és a visszatéríté-
sek ideje, ami újra sok munkával jár. Rendkívül bonyolult és munkaigényes a je-
lenlegi megoldás. Mindenképpen változtatni kellene ezen: a pedagógusokat mente-
síteni kellene a pénzforgalmazással járó munka és felelősség alól. Az iskolai
készpénzfizetést felválthatná a havi befizetés csekken akár a GAMESZ-nak, akár
közvetlenül az ételmezési egységnek. A konyhában a naponkénti létszámmellenőr-
zést pótolhatná az ebédjegy, az adagszám naponkénti változtatását helyettesít-
hetné ha jól megcélzott átlag adagszám /5-10 %-os ráhagyással/ kerülne az ebéd-
lőkbe. /Ennek költségét a költségvetés vagy a szülők biztosítanák./ Így jutna
önköltséges áron étel az azoknak a gyerekeknek is, akikért azokban a napokban
nem fizettek.

Sok adminisztrálással jár az év végi leltározás: központi előírásra té-
telesén és mennyiségileg végig kell haladni a leltározandó tárgyakon és eszkö-
zökön, hasonlóan, mint a kereskedelemben. Mindez a "vagyonvédelem" érdekében:
könyvek, kézikönyvek, értéktelen brossurák védelmét biztosítja a rengeteg pa-
pírmunkával járó leltározás. Talán az iskolában elegendő lenne az évenkénti
rovincsolás, az állóeszközök leltározását elvégezhetné a GAMESZ, másfajta szak-
leltározást pedig hosszabb időszakonként, hivatott szakember jelenlétében és
segítségével végezhetnének el.

A szemléltető eszközök, foglalkoztatási anyagok beszerzése, nyilvántartása szintén a pedagógusokat terheli. Külön gondot okoz a szemléltető eszközök, fóliák, feladatlapok házilagos előállítás, amikor az iskolák nem rendelkeznek a legegyszerűbb technikai eszközökkel sem /stencilgép, gyorsmásológép, stb./. A gyakorlati foglalkozás közben használják a legtöbb fajta anyagféléseget. Ezek nyilvántartása, a gyakorlókert vagy műhely ellátása, a termelt anyagok értékesítése, bizonylatolása, pénztárkönyv vezetése, a pénz kezelése, befizetése, elszámolása nagymértékben növelik a pedagógusok adminisztratív teendőit.

Az utóbbi idők fokozott takarékosági követelményei többletadminisztrációval, ellenőrzéssel, papírmunkával járnak együtt és ebből jut a pedagógusoknak is. Pl. a fővárosban a pedagógusokkal írták össze a termek és a mellékhelyiségek világítását, a világító-berendezések fényerejét, valamint azt, hogy a mellékhelyiségekben milyen villanykörtékre cserélték ki a meglévőket az energiatakarékosság jegyében. /Az információ a 3. sz. interjúból származik./

Nagyon sok a panasz az új fajta pénzügyi és könyvelési munkákkal kapcsolatban: "Az előző könyveléssel mindig naprakészek voltunk." /6/ "Egyszerűbb, áttekinthetőbb számviteli rendszert!" /7/ "Sok az adminisztratív tennivaló gazdálkodási területen. A munkához szükséges rengeteg anyagfélése, takarító és tisztogató anyag, a legkisebb számlogikai kockácska stb. nyilvántartása, bevételezése, kiadása, bizonylatolása rengeteg időt elvett. Különösen most, hogy a nyilvántartott anyagoknak leltári ívekre másolását kéri a tanács." /2/ "A napközibe azért vásárolunk gumilabdát, hogy a tornaeltár focilabdáival ne keveredhessenek össze." /1. sz. interjú/ "Külön szórakoztató, amikor a nálunk fizetett iskolai karbantartó által elvégzett munkát, ezek hivatalos elszámolási

értékét a 611-es költséghelyre külön fel kell vezetnünk." /11/ A kettős könyvelés bevezetése növelte az iratkezelési gondokat. A szakkönyvelés viszont külön "tudomány", amit ugye a pedagógusok nem tanultak meg. /Még az esetleges iskolatitkár, gondnok, élelmezésvezető is csak ritkán./ Ha ezt a fajta bizonylatolást a GAMESZ-nak kellene átvállalnia, kiderülne talán, hogy nem is olyan fontos az egész. A vezetőnek külön gondja, hogy minden könyveléssel kapcsolatos papírt alá kell írnia, felelősséget kell vállalnia azért is, hogy a szakalkalmazott a megfelelő rovatba írta-e be a tételt. Elegendőnek tartanák, ha csak a csekket, átutalásokat kellene aláírniok, hiszen ezzel ellenőrizni tudják, hogy jogos-e a kifizetés, s ennek jogosságáért egyben a felelősséget is vállalni tudják. Idetartozónak véljük azt a gondjukat, hogy a bejáró pedagógusoknak a közlekedési térítési díjat csak menetjegy-bizonylat ellenében fizethetik ki, így az autóval átjáró vagy jegyeket szerez, vagy kénytelen a menetrendhez alkalmazkodni /mert sokhelyütt nem egyszerűen kényelmi szempont az autózás/, vagy elesik az átalánytól.

És folytathatjuk a papírmunkák további felsorolását: a munkaügyi, a személyzeti adminisztrációt és sok minden egyebet, ami lejegyezhető, feljegyezhető, ellenjegyezhető, pecsételhető. Hogy mi van rajta, mi a haszna, kinek van rá szüksége és miért, az jószerivel már édesmindegy, fontosabb, hogy minél több legyen. Hogyan válhatott az iskola ilyen bürokratikus intézménnyé? A tradicionális iskola is jócskán rendelkezett bürokratikus vonásokkal, - gondoljunk a porosz hagyományokra és az állami irányításra-, amit csak csekély mértékben elensúlyoztak a helyi iskolafenntartók. A bürokratizmus fokozódott az iskolák államosítása és az iskolázás tömegessé válása után, a bürokratikus nagy szervezet az oktatási rendszer kialakulásával. Az ötvenes évektől pedig az iskola az

állami szervezetrendszer része lett és ezzel egy erősen centralizált, hivatali rendszerű szakigazgatási apparátus bürokratikus irányításának kellett megfelelnie. A gyakori és sokféle adatszolgáltatási, jelentési igény is éppen az iskolák bonyolult szervezetbe ágyazódásának következménye. A hetvenes évek decentralizálási illetve recentralizálási törekvései még jobban felerősítették a bürokratizmust: az iskolafenntartás és a szakmai irányítás szétválasztása tovább növelte az adminisztrációt.

Tehát az iskola bürokratizmusa általános politikai és irányítási problémákhoz kapcsolódik, így csökkentése politikai és irányítási reformtörekvésekkel fonódik össze. De érzékelhettük az intézmény bürokratizmusának autonómiáját is, ami oktatáspolitikai és irányítási intézkedésekkel szorítható vissza és korlátozható.

3. A járulékos teendők

A pedagógusok munkájának egyik sajátossága volt az, hogy eleget kellett tenniük - a tanításhoz képest - külső követelményeknek is. Pl. a múltban a templomi kántorkodásnak és orgonálásnak, vagy jelenleg az iskolai szolgáltató tevékenedéseknek. /Régebben a kinevezésük is ilyen külső kötelességek ellátásától függött./ ^{9/}

Az iskolákban jelenleg egyre több az oktató-nevelő munka végzéséhez nem tartozó és a pedagógusok által járulékosnak /túlterhelőnek, elhagyhatónak, feleslegesnek/ ítélt tevékenység. Az iskola egyre kevésbé tanórát tartó és azok keretei között a gyermeket nevelő szervezet, mindinkább olyan intézménnyé válik, amely a diákok egész napját megszervezi, így ellátásukat, felügyeletüket, illetve

gondozásuk egyre több elemét vállalja. Emellett az iskola egyre nyitottabb társadalmi környezete felé, egyre bonyolultabb kapcsolatba kerül más intézményekkel és szervezetekkel.

Az iskola nyitottsága azért is társadalmi igény, mert az iskola része a helyi hatalmi apparátusnak és a pedagógusokon kívül kevesen vállalnak társadalmi munkát, vesznek részt a társadalmi-mozgalmi szervezetek életében. A problémát a levelekből átvett-legjellegzetesebb idézetekkel illusztráljuk:

"A testület közéleti aktivitását fontos feladatnak tartom. De ha a közéletiséget csak a pedagógus kiváltságának tekintik, tiltakozom. Mi társadalmi munkában dolgozunk, addig a körzeti orvos praktizál, a mezőgazdasági értelmiségi állatot tart, a műszaki értelmiség gmk-ban dolgozik. Tény, hogy a mai helyzet félelmetesen ellentmondásos, a felsoroltak védekezése, hogy népgazdaságilag hasznos munkájuk nem engedi, nem érnek rá, addig a társadalom elvárja a leggyengébben fizetett rétegtől, hogy ezt a gondot is átvegye a vállára.

Az alábbiakban felsorolom testületem és az iskolavezetés társadalmi munkáját. Igaz, nálunk nem foglalkozik állattartással senki, kollégáimnak másodállása sincs.

- 1 fő párttitkár
- 2 fő pártvezetőségi tag
- 2 fő tanácstag
- 2 fő nőbizottsági tag
- 2 fő vöröskeresztes vezetőségi tag
- 1 fő sportköri elnökségi tag
- 5 fő köznevelődési bizottság társadalmi vezetőségi tag
- 1 fő MHSZ vezetőségi tag
- 1 fő szabálysértési bizottsági tag
- 3 fő polgári védelmi beosztott
- 1 fő megyei úttörő elnökségi tag
- 1 fő városkörnyéki elnökségi tag
- 1 fő testnevelés városkörnyéki munkaközösség vezető

- 1 fő honvédelmi városkörnyéki vezetőségi tag
- 1 fő pályaválasztási városkörnyéki munkaközösség vezető
- 1 fő megyei kórustag
- 1 fő városkörnyéki kórustag

A tevékenységek felsorolásánál csak azokat tüntettem fel, ahol konkrét munka folyik. Ez általában havi egy-két elfoglaltságot és szervező tevékenységet jelent.

Az alábbiak tiszteletdíjas megbízatások, amit úgy kell érteni, hogy a le-
alacsonyabb 300.-, a legmagasabb 600.- Ft egy hónapra /egy segédmunkás napszá-
mos ellátással legkevesebb napi 500.- Ft-ot kér/.

- 1 fő kórusvezető
- 2 társközség művelődési ház vezető
- 1 társközségben könyvtáros
- 3 művelődési háznál szakkörvezető

S ha mindehhez hozzáteszem, hogy testületem létszáma csak 24 fő..." /10/
"A pedagógus mellett a többi értelmiségi nem érzi szívének a község kultu-
rális /közéleti, politikai/ életének a segítségét." /24/ Funkció és feladat akad
szép számmal, az ezzel kapcsolatos tevékenységek három csoportba sorolhatók.

- Társadalmi megbízatások

Nagyrészt a pedagógusokra hárul a különféle akciók szervezése, illetve az azokon való részvétel. A tanácsválasztásokon való közreműködés, polgári vé-
delmi feladatok, gyűjtési akciók, sport, MHSZ, MSZBT, KBT, Vöröskereszt s még
sok szervezet, falugyűlések, politikai oktatás, propaganda stb. Csak izelítő-
képpen, hogy mennyi minden lehet, amit főleg a pedagógustól várnak el.

- Kultúrális élet

"Rendkívül nehéz helyzetben van az az intézmény, ahol a község kultúrális

élete beszűkült, így az iskola szolgáltató intézménnyé válik - abban a reményben, hogy ezek a fiatalok már másképpen kapcsolódnak be a kulturális életbe, vállaljuk az igen nagy leterheltséget. Más dolog, hogy a községben ezt természetesnek vesszük, esetleg köszönmöt ha kapunk érte." /10/

- Patronáló intézmények

Magas szintű jogszabály, törvényerejű rendelet /1962.14./ szabályozta az alsófokú oktatási intézmények pártfogói szerződés alapján való támogatását ipari, mezőgazdasági vagy egyéb üzemek által, akkoriban a gyakorlati oktatáshoz kapcsolódó praktikus céllal. A formai keret, az üzemi élet, a munkásfiatalok életének a megismerése maradt, a gyakorlati cél mára megváltozott, valahogy úgy, hogy a szűkös gazdasági helyzet közepette a vállalat főleg fenntartási-karbantartási gondjaiban és esetleg a szabadidős programokban való hasznos segítséggel /pl. autóbusz kölcsönzés/ segítse az iskolát. Ez voltaképpen a költségvetéshez való hozzájárulást jelent, akár anyagban, akár élönmunkában /ha akarjuk: bujtatott adó, ha akarjuk: az iskola kiszolgáltató helyzetének manifestálódása, az istápolásra szoruló szegény rokon esete/. Ennek ellenértékese nem lehet más általában, mint amivel az iskola "fizetni" tud, kulturális programok, előadások, ami megintcsak a pedagógusok munkáját igényli /szolid hozzájárulásként intézménye költségvetéséhez/.

Fvtizedek óta újabb és újabb tevékenységek csempésződnek be az iskolába, de azok ellátására sem tárgyi, sem szakmai, sem személyi feltételeiben nincs felkészülve az iskola, csak a régi keretek és feltételek adottak. Emiatt szükségmegoldásokkal, járulékos- és kényszer-tevékenységként végzik azokat a pedagógusok. "Kinek ne dolgozzon a pedagógus?" - teszi fel a kérdést az egyik

igazgató és a következőket válaszolja: "Az igazgató, a felügyelet, a helyi párt és egyéb tömegszervezetek által kezdeményezett szükséges /netán szükségtelen!/"akcióprogramokból" vonja ki magát, tanulócsoportját? Az úttörőmunkából? Megnézhetné magát! Merje csak megbírálni a helyi "szervek" kezdeményezéseit! Vagy hatarolja el magát tőlük, s hagyja, hogy megvádolják "bezárkózással", mi több: arisztokratizmussal? Ki fogja megvédeni, ha egyszer nem lesz tovább maradása a falujában, ahol háza van, ahova évtizedek munkája köti! Ki értené meg ma azt a tanárt, aki éppen a legilletékesebb fórumon tárná fel, hogy miért tartja sok tekintetben megterhelőnek, bürokratikusnak, formálisnak, pedagógiátlanak, rossz szul politizálónak, horribile dictu: olykor feleslegesnek például egy-egy iskolai pártalapszervezet, KISZ-szervezet, úttörőcsapat némely "rendezvényét", tevékenységét. Vajon hogyan reagálna rá az illetékes "szerv" /de leginkább a hivatalának szükségességét bizony olykor nem válogatós módszerekkel is bizonyítani akaró személy/ ha például az igazgató bejelentené, hogy az amúgyis nagy megterhelés miatt "nem állítja ki" iskolájának tanárait, tanulóit, netán önmagát ilyen s olyan "rendezvényekre". /10/

Azért idéztünk bővebben ebből a levélből, mert joggal vetődik fel a kérdés: miért vállalnak mindent a pedagógusok, miért nem "lázadnak" fel? Külön tanulmányban lehetne erre kielégítően válaszolni. Röviden csak annyit: a hagyomány /a nemzet napszámosa/, a túlzott függőség és kiszolgáltatottság /nincs megfelelő érdekérvényesítő képviselő/, a foglalkozás társadalmi leértékelődése /alacsony bére és presztizse/ okozhatja ezt a "szolgai" állapotot. Bővebben két kérdésről. Sehol sem sikerül ennyire ideológiai és pedagógiai mázba csomagolva és köntörfalazva ráerőltetni az emberekre a kiegészítő és járulékos feladatokat. /Közösségi nevelést szolgálja a hulladékgyűjtés, takarékosagra nevelést a

takarékkönyv, munkára nevelést az ingyen munka stb./ Ma már a társadalomban általános, hogy rengeteg korláttal, de mégis alku folyik a túlmunkáról. A pedagógusok munkaerőként még nem kerültek alkupozícióba, továbbra is a legolcsóbb munkaerőként vállalnak mindent: évi néhány száz forintért a takarékosági megbízott egy évig tépi a bélyeget, rolnizza a pénzt, az újságos árulja a hetilapokat és folyóiratokat. Nem beszélve azokról a pedagógusokról, akik teljesen ingyen végzik ezeket a munkákat.

III. KÖVETKEZTETÉSEK

A pedagógusok munkaügyi helyzetével kapcsolatban sürgős, gyökeres, de nagyon átgondolt intézkedésekre van szükség. Mégpedig olyanokra, amelyek nem okoznak újabb csalódást! Ha mármost a kérdést úgy tesszük fel, hogy milyen intézkedésekkel könnyíthetjük meg a pedagógusok helyzetét az előttünk álló - demográfiai hullámheggyel súlyosbított - időszakban és hogyan segíthetjük elő, hogy az iskola a változó és differenciálódó társadalmi követelményeknek meg tudjon felelni, akkor azt kell mondanunk: a pedagógusok helyzetének hagyományos módon való újraszabályozása /a kötelező órák és a munkaköri kötelezettségek csökkentése/ nagyon kevés eredményt hozhat alapvető strukturális változások

nélkül. Az oktatásügyi változtatásoknál természetesen figyelembe kell venni az iskolák állapotát, helyzetét és személyi feltételeit. Így a munkaügyi helyzet megoldási módzatainak mérlegelésekor elsősorban azt, hogy a munka minőségében és az önállóság igényében nagyok az iskolák és a pedagógusok közti különbségek. Vannak, ahol nagyon intenzíven és sokat, máshol csak keveset és formálisan dolgoznak. Egyesek a szabadság és az önállóság növelését igénylik, mások nem tudnak mit kezdeni a nagyobb szabadsággal és önállósággal, mert nincsenek erre felkészítve, felkészülve. A központosított és túlszabályozott oktatási rendszerben hozzászoktak a központi előírások "mankójához". De az életképes és célravezető központi intézkedések legfontosabb feltétele a helyi önállóság radikális növelése, amihez strukturális változtatások szükségesek: a központi túlszabályozottság csökkentése, az elosztási- és finanszírozási rendszer átalakítása, a helyi döntési jogkörök megadása és azokat érvényre juttató érdekképviselő szervezetek, testületek működtetése. Valamint új iskolai munkakörök /gondozó, felügyelő, stb./ kiépítése, új fajta iskolai munkaerő képzése.

Ilyen strukturális változtatások nélkül a pedagógusok kötelező óraszámának csökkentése nem hozna lényeges változást a pedagógusok túlterhelésében. Ha a pedagógushiány megszüntetése nélkül csökkenne a kötelező óraszám, akkor az eddig is túlmunkát vállaló pedagógusokat kényszerítené még nagyobb méretű többletmunka végzésére.

Hiába csökkentenék a pedagógusok munkaköri kötelezettségeit vagy a pedagógusok adminisztratív terheit, ha az iskola nem válna olyan autonóm és szuverén intézménnyé, amely képes megvédeni az iskolát és a pedagógusokat az irányítás, illetve az iskolán kívüli intézmények, szervezetek igényeivel szemben.

A napközis ellátás és az étkeztetés kiterjesztése, vagy az iskola funkcióbővüléséből származó egyéb szolgáltató tevékenységek megvalósítása sem hozna igazi megoldást az iskolák jelenlegi körülményei között, hiszen minden csak kényszermegoldásként és nagyon alacsony hatásfokkal működne.

A strukturális változtatások egyik célja az, hogy csökkentse az oktatásban a hiányokat.

1. Hogyan számolhatók fel a hiányok?

1. Vegyük először a pedagógusok hiányát. Sokan vallják, hogy jelentős pedagógusbér-rendezéssel ez ugyanúgy felszámolható lenne, mint ahogyan a pálya elnőiesedését is meg lehetne ezzel akadályozni.

Szerintünk gazdaságunk jelenlegi helyzetében a pedagógushiány szokványos eszközökkel sehogyan sem számolható fel. Az ágazat jobb költségvetési pozíciójáért folytatott viták során persze a rossz bérhelyzetre mindig lehet és kell hivatkozni, de az oktatáspolitikai irányítóinak nem szabad elfelejteniük, hogy buszsofőrből, gépíróból, közgazdászból, lakatosból, ápolónőből, esztergályosból, technikusból éppúgy hiány van, mint bolti eladóból, vagy pedagógusból. Az un. magyar reformközgazdasági iskola elemzéseiből ismertté vált fogalmakkal szólva társadalmunk nem a "tőkekorlátos" /mint általában a fejlett kapitalista/, hanem az "erőforrás-korlátos" /mint általában a kelet-európai szocialista/ társadalmak közé tartozik. Írásaik ennek részleteit is tárgyalják, nekünk erre itt nincs módunk. A lényeg: az általuk leírt gazdasági mechanizmusban az intézmények extenzív terjeszkedésre, növekedésre törekednek. Ez a mechanizmus a mikrogazdasági racionalitás elemei helyett sajátos makrogazdasági racionalitáson alapul

- működésének elkerülhetetlen következménye a gazdasági növekedés erőforrásai-
ból bekövetkező, és törvényszerűen bekövetkező hiány: többek között a munkaerő-
hiány.^{1/} A munkaerőforrás /munkaidőalap/ kimerítését követően ez a gazdálkodá-
si forma további forrást igényel: törvényszerűen fordul a munkaerő másodlagos,
harmadlagos stb. felhasználásához, ami egyrészt újabb hiányt teremt a főmunka-
időben, másrészt viszont az erőforrás-kihasználás sajátos módjaként akkor is
további - részben extenzív - növekedést tesz lehetővé, amikor az erőforrás el-
vileg már "elfogyott". Ez a folyamat, ami a gazdaságban előbb a fusizás kialaku-
lásához, majd a túlórák számának abszurd megszorodásához vezetett, végül ki-
kényszerítette a második gazdaság legalizálását.^{2/}

Teljesen valószerűtlen abban bízni, hogy ezek a folyamatok éppen és egye-
dül a tanügyben ne ugyanúgy zajlanának le /a bérezési-ösztönzési rendszer itt
ugyanolyan, mint más ágazatokban/, és éppen itt lenne lehetőség a semmiből új
munkaerőt teremteni, vagyis olyan horribilis béremelést elérni, amely más ága-
zatok ott is hiányzó munkaerejét ide átcsábíthatja. De még ha ez megtörténne
is: e munkaerőtöbblet itt is először túlórázni kezdene, majd erejét a második
gazdaságban kezdené kihasználni stb.

Az intézményeket a közvetlen tervgazdálkodás viszonyai között bonyolult
- a gazdaság más ágazataiban már jól elemzett - hatásmechanizmus készíti arra,
hogy létszámuk állandó emelésére törekedjenek. A pedagóguslétszámot központilag
kiadott normatívák szabályozzák. Az, hogy egy-egy iskola hány státusszal bír,
az az iskola alkupozíciójától függ az irányítószervekkel folytatott "bérszabá-
lyozó-alkuban." Miután a munkaerőnek az iskola vezetése számára nincs ára, az
iskolával szembeni követelmények viszont folyamatosan nőnek, az iskola érhető

módon minden eszközt megragad a létszámnövelésre. Igyekszik csökkenteni a tanulócsoporthoz a tanulók számát, csoportbontást vezet be az engedélyezett tárgyakból /nyelv, matematika, tagozatos tárgy stb./ és "kisérletként" a még nem engedélyezettékből, fakultációt vezet be, kora reggeli és késő délutáni ügyletet alakít ki, óraszámossítja a tanulók ebédlőbe kísérését, kiterjeszti a napközi otthoni ellátást, "szakosítja" a készségtárgyak tanítását az alsó tagozaton és így tovább. Mindezek érdekében a még elviselhető feszültség mértékéig növeli a túlórák számát, majd a feszültségre hivatkozva új státuszokat csikar ki az irányító szervektől.^{3/}

Ismételjük: ez nem a tanügy, hanem a magyar munkaerőgazdálkodás struktúrájának problémája; ez az a folyamat, amely a vállalatokon belül is szükségessé tette a gazdasági munkaközösségek kialakítását.

Hasonló a helyzet a pálya elnőiesedésével is. Gyermeteg gondolat azt hinni, hogy ez is csak tanügyi probléma és hogy okosabb intézkedésekkel, vagy egyszerűen több bérrel megoldható. A világ minden fejlett országában, Keleten és Nyugaton egyaránt egyre gyorsuló ütemben állnak munkába a nők és mindenütt azokra a pályákra tömörülnek, amelyekben a hagyományos női szerep fizetett munkaként is - mutatis mutandis - megőrizhető, vagyis a férfiakat és gyerekeket kiszolgáló: gondozó-ellátó-nevelő, "élet-szervező" ágazatokba: a szolgáltatási szférába. Ezek a pályák mindenütt elnőiesednek, csak a folyamat gyors, vagy lassú voltában van különbség az egyes országok között.^{4/} Struccopolitika nem észrevenni, hogy az orvosi és jogászai munka, amelyek a legjobban jövedelmezők és a legmagasabb presztizsűek, ha lassabban is, de éppúgy nőiesednek, mint a pedagógusi.^{5/} /Az orvosi egyetemre a fiúkat évek óta gyengébb eredménnyel is

felveszik, mint a lányokat, hogy e folyamatot lassítani próbálják./

Következtetés: Ha a férfiak arányának növelése pedagógiaiilag fontos, akkor olyan működési formát kell találni az iskola számára, amelyben a nem-pedagógus férfiak /elsősorban a tanulók szülei, családtagjai/ "külsősként" bevonhatók az intézmény működésébe: "nyitottabbá" kell tenni az iskolát ebből a szempontból.^{6/}

A munkaerő kielégítő mennyiségi gyarapodásában való reménykedés és erre való várakozás helyett meg kell találni a módját, hogy hogyan lehet tartósan együttélni a gazdasági mechanizmusunk strukturális problémáiból következő munkaerőhiánnyal, amely a közeljövőben az iskolával szembeni követelmények várható növekedésével csak súlyosbodni fog. Nyilvánvaló, hogy mint a gazdaságunk összes többi ágazatán, úgy most itt is lehetővé kell tenni, hogy a munkaerő az adott lehetőségek közötti legintenzívebb módon hasznosuljon: legalizálni kell a második gazdaság különböző formáinak megvalósulását az új igények kielégítésében.

2. Erre már csak azért is szükség van, mert az iskola szükséges mértékű fejlesztése a tárgyi-anyagi ellátottság tekintetében is reménytelennek látszik a tanügy finanszírozásának jelenlegi rendszerében.

Egyrészt: a gazdasági ágazatcsoportok /termelés, nem-termelő infrastruktúra és termelő infrastruktúra/ közötti elosztási arányok /akármilyen téren nézzük: a nemzeti jövedelemből való, vagy az összberuházásból való stb. részesedés arányai/ az ötvenes évek óta gyakorlatilag éppúgy változatlanok, amiként az oktatás részesedése is lényegében ugyanakkora maradt.^{7/}

Az elosztási arányok megváltoztatása elvileg ugyan "csupán döntés kérdése", de látnivaló, hogy még a most egymással vitatkozó reformgazdaságpolitikai elképzelések között sincs olyan /egyáltalán nincs!/, amely az un. infraágazatok - közöttük az oktatás - részesedésének jelentős emeléséért szállna sikra.^{8/} Az oktatási ágazat sanyarú helyzetére való mégoly meggyőző apellálás sem hozhat változást, mert minden ágazat "sanyarú helyzetben van" és hiányokkal küzd.^{9/} A pénzeszközök ágazatközi elosztási arányairól döntő fórumokon gazdaságpolitikai koncepciókra hivatkozó érdekcsoportok csapnak össze: a kifejezetten a tanügynek kedvező új gazdasági koncepció pedig egyszerűen nincs.

Másrészt viszont: még, ha lenne is: nemcsak a fő arányok, de az infrastruktúrális ágazatok tervezési-finanszírozási rendszere sem változott az ötvenes évek óta: "közvetlen tervutasításos rendszer" maradt, lényegét - a termelő ágazatoktól eltérően - nem érintette az 1968-as gazdasági reform. Ami azt is jelenti, hogy az erőforrásokat központilag meghatározott, "naturális célokat" mérő mutatók teljesítése érdekében és ennek megfelelő módon osztja el: az oktatási ágazat beruházásainak racionalitása /vagyis a rendelkezésre álló tőke és az iskolai szolgáltatásokra irányuló igények közötti összefüggés/ csak országos szinten alakulhat ki. Helyi szinten, ahol a tényleges beruházások történnek, sem a célkitűző tevékenység nem folyhat autonóm módon /a célokat központilag tűzik ki/, sem a tőkekorlát nem érvényesülhet racionálisan /a költségeket "fentről" biztosítják/. Ez a pénzügyi tervezési mechanizmus lényegében a hiány újratervezése: az elosztható pénzösszeg emelésével csak a hiány új, - igaz, magasabb szinten jelentkező - formái alakulnak ki.^{10/}

Következtetés: le kell építeni az oktatási fejlesztések és működtetési költségek tervezésének túlcentralizált rendszerét. Elsősorban a hatékony tervezésnek azt a mai lényeges gátját kell leépíteni, hogy az oktatási rendszert csak mennyiségi viszonylatokat mérni képes ún. természetes mutatók /egy pedagógusra jutó tanulók, egy tanteremre jutó tanulócsoporthoz, napközis ellátásban részesülők átlagos aránya stb./ központilag meghatározott szintű teljesítésének érdekében, illetve arányában finanszírozzák.^{11/} Ez ugyanis nemcsak azzal jár, hogy az alsóbb /megyei, városi, községi stb./ szinteken a fejlesztések tartalmi célkitűzéseinek befolyásolására /vagyis a helyi igényeknek megfelelő megszabására/ alig van mód, hanem azzal is, hogy a minőségi követelmények elhanyagolására, a mennyiségi túlhajlottság "kielégítésére" ösztönöz. Így alakul ki az a helyzet, hogy tömegesen étkezdék, tornatermek stb. nélküli iskolák épülnek /miközben javul a tanteremellátottság mutatója/, hogy a tanulókat egyes helyeken kötelezni próbálják a napközi látogatására, /így javul a napközis arányszám mutatója/, míg másutt tömegesen elutasítják az arra jelentkezőket /hogy más mutatók terén kialakult "elmaradásukat" pótolják/ stb. Ugyanakkor ez a mechanizmus a központi célkitűzések következtetéses megvalósítását is gátolja, mert a tervalkuk áttekinthetetlen dzsungelében elmosza a központi politikai döntések megvalósíthatóságáért való felelősséget.

A pénzügyi elosztás módját éppúgy, mint a célkitűzés jogkörét korszerűsíteni kell: a helyi szintű politikai szervezetekre /tanács/ kell bízni, hogy a szülők, pedagógusok, a helyi intézmények és a helyi lakosság érdekeinek ütköztetésével rangsorolják: az iskolával szemben mely igényeket milyen ütemben és milyen anyagi korlátok között elégítenek ki a központilag folyósítandó, meghatározandó /állami/ támogatásból. A közigazgatás fejlesztését szolgáló kutatási

főirány anyagaiban sokféle javaslat^{12/} merült fel: a legcélszerűbbnek az látszik, hogy az állam az adott település lakosság számára vetített pénzüsszeget folyósítson, a felhasználás módjába pedig központi és más felsőbb szinterekről csak minimális mértékű legyen a beleszólás. Napjainkban - évtizedekkel az iskola körüli éles társadalmi és pártharcok elülte után - aligha szükséges központi, politikai szintű döntést hozni arról, hogy X vagy Y településen a tanuló hány százaléka részesüljön napközis ellátásban, vagy hogy egész, vagy fél-napos legyen-e ott az iskola, hány tanteremben folyhat ott az oktatás.

3. A fentiekből következően el kell fogadni, hogy bizonyos problémák nem ágazati, hanem helyi jellegűek és így nem feltétlenül az iskolában megoldandók. A szülőknek gyermekeik hétköznapiakon való ellátására, gondozására, szabadidejük megszervezésére, vagy akárcsak a gyerekek őrzésére is ma már feltétlenül intézményes, társadalmi segítséget kell nyújtani. A helyi adottságoknak kell azonban meghatározó szerepet játszaniuk abban, hogy ott ezt éppen melyik intézmény és hogyan biztosítsa: az iskola-e, vagy valamely helyi vállalat, termelőszövetkezet, vagy magánvállalkozás, avagy éppen gyermekgondozásra alakuló szövetkezet, esetleg művelődési ház, ÁFESZ.

A központi, vagy községi pénzügyi támogatást - persze részletesen szabályozott, a kontrollálást lehetővé tevő módon - ebben az esetben annak a részére kell folyósítani, aki /amely szervezet/ a gyermekek ellátását vállalja és magasabb szinten tudja megoldani.

2. A megoldás

A pedagógusok munkaügyi helyzetével kapcsolatban a Művelődési Minisztérium képes lenne a saját hatáskörébe tartozó kérdésekről hozott intézkedésekkel

fontos változásokat elérni. Emellett a minisztérium kezdeményezhetné azoknak a tennivalóknak a megoldását is, amelyek más hatóságok és intézmények hatáskörébe tartoznak.

Véleményünk szerint a következő anomáliák és diszfunkciók kiküszöbölése lenne szükséges:

1. Jó lenne, ha a minisztérium felülvizsgálná a pedagógiai munka adminisztrációjával, a tanulók osztályozásával és nyilvántartásával, az iskolai tervező-, elemző tevékenységgel és a statisztikai adatszolgáltatással kapcsolatos MM utasításokat és állásfoglalásokat, mégpedig azért, hogy vonja vissza a feleslegeket és az elhagyhatókat, illetve ésszerűsítse a szükségeseket és a meghagyhatókat.

Az alapelv az legyen:

- 1-1 tanulóról az iskolákban csak egy fajta nyilvántartást vezessenek és szüntessék meg az anyakönyv, az osztálynapló, a személyiséglap, a gyermekvédelmi nyilvántartás, és egyéb dokumentumok felesleges párhuzamoságát;
- egyszerűsítsék az iskolai munka jelenlegi bonyolult regisztrálását, elegendő legyen a tanítási órák és foglalkozások rendjének meghatározása, de feleslegesnek tűnik a tanítási órák, a hiányzások, a helyettesítések, a túlórák és egyéb iskolai történések jelenlegi regisztrálása;
- szüntessék meg a gazdasági szervezetektől átvett és a pedagógia munkájában felesleges tervező-, elemző tevékenységet, az iskolának csak egy fajta és rövid tervezete legyen és a pedagógust írásos tervezésre, tanmenetek kidolgozására ne lehessen kötelezni, hanem szuverén joga legyen, hogy milyen módon tervezi és elemzi a munkáját.

2. Jó lenne az is, ha a minisztérium gondoskodna arról, hogy az OPI és a pedagógiai intézetek is vizsgálják meg az előbbiekkal kapcsolatos eddigi tevékenységüket és szüntessék meg az elhagyható és felesleges terhelést jelentő feladataikat. Így pl. ne kérjenek a pedagógusoktól tiszteletdíj nélkül semmilyen felmérő, elemző anyagot és nagymértékben korlátozzák az iskolavezetéssel szembeni igényeiket is.

Emellett a minisztériumnak meg kellene határoznia az iskolánál fellépésre, igények benyújtására jogosultak körét és védelmet kellene nyújtani az iskolavezetők és a pedagógusok részére minden presszióval szemben, amely akár a tanügyigazgatás, akár más ágazat szervezetei részéről érvényesül.

Az MM-nek más hatóságokkal együttműködve kellene védenie a pedagógusokat az iskolán kívüli intézmények, vállalatok igényeivel szemben is. Ervényt kellene szerezni annak az elvnek, hogy az ezek által igényelt tevékenységek /pl. tankönyv, takarékbélyeg, újság, stb. árusítása/ ne tartozzanak a pedagógusok feladatai közé és ha akadnak olyan pedagógusok, akik vállalkoznak az elvégzésükre, csak alku és megfelelő bérezés feltételei mellett tehessék meg azt. Olyan helyzetet kell teremteni, amelyben a pedagógusok maguk döntenek el, hogy bizonyos terheket vállalnak-e. Ha az OTP takarékbélyegárusításban, a rendőrség az adatlapok kitöltésében, a megyei pedagógiai intézetek a felmérőlapok feldolgozásában, a posta a hírlapterjesztésben, a MEH a hulladékgyűjtésben stb., stb. érdekeltté akarja tenni a pedagógusokat, akkor fizessék meg e munkákat.

Szükséges lenne az is, hogy az MM vizsgálja felül és ésszerűsítse az oktatási intézmények gazdálkodására, ügyvitelére és statisztikai adatszolgáltatására vonatkozó utasításokat és irányelveket és szüntesse meg ezeken a területeken

is a felesleges adminisztrációt, és bürokratikus ügyintézés. Ezekről a feladatokról - ha lehetséges - mentesítsék teljesen a pedagógusokat, így pl. a napközis térítési díjak kezelésétől, vagy a foglalkoztatási anyagok beszerzésétől és leltározásától.

3. A legfontosabb, amit a pedagógusok védelmében a tanügyirányítás ma - e vonatkozásban - tehet, nem más, mint hogy vizsgálja felül a pedagógusok munkaköri kötelezettségeiről 1978-ban a Pedagógusok Szakszervezetével közösen kiadott állásfoglalását. A felülvizsgálatnál érvényesítse a következő elveket:

- a/ Csökkentsék a pedagógusok munkaköri kötelezettségeit, amelyek közé csak a hagyományos oktató-nevelő munka tartozzék.
 - b/ Csökkentsék a pedagógusok kötelező óraszámát, mégpedig oly módon, hogy vegyék figyelembe a tantárgycsoportonként eltérő munkaidőrafordítási különbségeket, valamint olyan "től-ig"-os szabályozást vezessenek be, amely lehetőséget nyújt arra, hogy az iskolavezetés és az iskolatársaság a munka minőségében és intenzitásában lévő egyéni eltérések alapján dönthessen a kötelező óraszám egyéni különbségeiről.
 - c/ Építsenek ki újfajta iskolai munkaköröket a tanulók felügyeletére, a tanítással kapcsolatos technikai eszközök kezelésére, amelyek középfokú szakképzettséggel is betölthetők legyenek és kezdjék meg az iskolai segédszemélyzet tanfolyami képzését.
- Ennek érdekében graduális és posztgraduális képzési formákat kell kialakítani olyan szakemberek képzésére és átképzésére, akik munkájukat nemcsak, vagy főként nem tan-teremben, hanem a gyerekek gondozása, szabadidejük megszervezése, mondjuk ki, nevelése érdekében és annak

szinterein /is/ látják értékesnek.

- d/ Tegyük lehetővé azt, hogy az iskola funkcióbővülésből származó szolgáltató és egyéb tevékenységek konkrét megvalósítási módozatairól a helyi politikai és társadalmi szervezetek az iskolákkal megegyezve dönthessenek. Nyújtsanak lehetőséget arra, hogy ezeket a tevékenységeket végezhesse az iskolai segédszemélyzet, szülő részroglalkoztatásban, illetve pedagógus VGMK-hoz hasonló vállalkozási formában, valamint vállalatok, szövetkezetek más intézmények és magán vállalkozások.

A legváltozatosabb formák képzelhetők el. Attól kezdve, hogy maga az iskola szolgáltat, addig, hogy pl. néhány pedagógus egy helyi étteremmel összefogva "vállalkozik" - kibérelve a célra saját iskolája néhány termét stb.

Ami viszont egyben azt jelenti: a pedagógusok bérghzdálkodását ugyanúgy decentralizálni kell és fel kell oldani az értelmetlen kötöttségek alól, mint az oktatásfejlesztési beruházások tervezését. Nem "óraszámósítani" kell az új típusú feladatokat, hanem érdekeltté tenni az iskolák dolgozóit abban, hogy munkájukat "vállalkozói gonddal", ügyelve annak minőségére, egyre jobban lássák el.

Az alapvető szolgáltatásokat /pl. étkeztetést/ - az eddigiekhez hasonlóan továbbra is az állam finanszírozza, de a nem alapvető szolgáltatásoknál - a szociálpolitikai elvek érvényesítésével - vegyék igénybe részben a szülők és részben az intézmények és a vállalatok hozzájárulását.

JEGYZETEK

I. BEVEZETÉS

1. Lásd pl. Várhegyi Gy.: Mennyit és mit dolgoznak a pedagógusok?
= Valóság, 1972. 12. sz.; A pedagógusok helyzete és munkája.
Szerk.: Ferge Zs. Bp., 1972. MTA Szociológiai Kutató Intézet;
Pedagógusok és tanulók a szakmunkásképzésben. Szerk.: Ferge Zs.
Bp., 1979. MTA Szociológiai Kutató Intézet; Kozma T.: Pedagógus pályakuta-
tás: egy programjavaslat. /Kézirat./ Bp., 1983. Oktatókutató Intézet dok.
2. Lukács P. - Várhegyi Gy.: Válság vagy megújulás?
= Valóság, 1984. 1. sz.
3. Lásd az MM éves alsófoku statisztikáit.
4. Várhegyi Gy.: Oktatásfejlesztési stratégiák és az általános iskola. Társada-
lom, oktatáspolitikai, általános iskola.
Oktatókutató Intézet, Bp. 1983.
5. Deák Zsuzsa: Hiány - túlmunka - munkakörülmények a pedagóguspályán.
= Kritika, 1984. 4. sz.
6. Barkó E.: Az öt napos tanítási hét vitaanyaga. Szakirodalmi feldolgozás.
/Kézirat/ Bp., 1983. Oktatókutató Intézet.
7. Nagy M.: Az általános iskolai intézményhálózat kialakulása Komárom megyében.
/Tervezéshez kapcsolódó kutatások 83./ Oktatókutató Intézet, Bp. 1984.
8. Erre már korábban is utalt: Csepeli Gy., Hegedüs T. A., Kozma T.: Az oktatás-
ügyi szervezatkutatás lehetőségei. Akadémia Kiadó, Bp. 1976. és Forray R.K.:
Sok vagy kevés az iskolai adminisztráció? = Pedagógiai Szemle, 1979. 12. sz.
9. Lásd erről a köznevelésben a GAMESZ-ről folyó vitát. = Köznevelés, 1983-1984.

10. Lásd erről Várhegyi l. m.
11. Ezeket a problémákat átfogóan elemzi: Kozma T.: Bevezetés az oktatásügyi szervezetelméletbe. Műv. Min. Vezetőképző és Továbbképző Intézete. Bp. 1981.
12. Interjúkat készítettünk, beszélgetéseket folytattunk a következő budapesti általános iskolákban:

II., Marcibányi tér

III. Bárczi Géza ut

IV. Erzsébet u.

IV. Komjáth Aladár u.

VIII. Erdélyi u.

X. Újhegy-sétány u.

X. Sibrik Miklós u.

XI. Bartók Béla u.

XII. Meredek u.

XIII. Rajk László u.

XIII. Vizafogó u.

XX. Ságvári E.u.

És a következő vidéki városi általános iskolákban:

Salgótarján, Mártírok utja, Rákóczi ut,

Gyöngyös, Jeruzsálem u., Petőfi S.u., Iskola u.,

Szekszárd, Zrínyi u., Kecskés F.u.

Kérdéseinkre a következő vidéki iskolák vezetői válaszoltak levélben:

Bábonygyer, Ságvári u.

Baktakék, József A.u.

Balf, Fő u.

Borota, Felszabadulás u.,

Celldömök, Széchenyi u.

Debrecen, Sinay M.u.,

Dunaszeg, Ifjúság u.,

Enying, Kossuth u.,

Felsővadász, Rákóczi tér

Gölle, Árpád u.

Győr, Kodály Z.u.

Győr, Munkásör u.

Hajduszoboszló, Kálvin tér

Jánoshalma, Béke tér

Kertészsziget, Kossuth u.

Makó, Köztársaság tér

Miskolc, Középszer u.

Murony, Ady E.u.

Olaszfa, Ady E.u.

Polgár, Zólyom u.

Szeged, Csongor tér

Szombathely, Zrinyi u.

Tét, Debrecen u.

Tura, Köztársaság u.

Ujkigyós, Petőfi u.

Zsámbék, Honvéd u.

Zsana, Ady E.u.

13. Lásd erről a Köznevelésben 1982-ben folytatott vitát = Köznevelés, 1982.
Beke Kata: Mit ér az ember, ha tanít? = Élet és irodalom, 1984. május 18.

II. A PROBLÉMA

ÁTTEKINTÉSE

1. 197/1951. sz. MT rendelet 56. paragrafus. Közzoktatási Közlöny 1951. 9. sz.
2. Lásd erről a Köznevelés 1946. 14-15. sz. és a Közzoktatási Közlöny 1951. 9.sz.
3. 7001/ 1983. /M.K.4./ MM. sz. irányelv a pedagógusok munkaidejéről, munkavégzéséről és díjazásuk egyes kérdéseiről szóló 120/1982. /M.K. 15./ MM-ABMH sz., valamint a pedagógusok óradíjáról szóló 126/1982. /M.K.17./ MM-ABMH sz. együttes utasítás végrehajtásához.
4. Lásd erről Kórnai János: Anti-equilibrium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1971. 202-203. old.
5. Közzoktatási Közlöny 1951. 9.sz. és a Művelődésügyi Közlöny 1966/ 2/a. sz.
6. Állásfoglalás. Az óvodai, az alsó és a középfoku nevelési-oktatási intézményekben foglalkoztatott pedagógusok munkaköri kötelezettségeiről. = Művelődési Közlöny, 1978. 16. sz.
7. Rendtartás az általános iskolák számára. Tankönyvkiadó Vállalat. 1983.
8. Itt és a továbbiakban az idézetek utáni számok a dokumentációnkban található levelek sorszámaira utalnak.
9. Lásd erről P.W. Musgrave: Értelmiségi szakma-e a tanítás? Az iskola

szociológiai problémái. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1974.

III. KÖVETKEZTETÉSEK

1. Kornai J.: A hiány. Közg. és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1980.
2. Gábor R.I.: Munkaerőhiány a mai szocialista gazdaságban = Közgazdasági Szemle, 1979. 2. sz.
3. Az itt mondottakból is nyilvánvaló, hogy maga a feszültség fogalma is relatív. Az egy pedagógusra jutó általános iskolai tanulók országos mutató száma pl. még akkor is rendkívül gyorsan csökkenő, ha az adatot korrigáljuk, vagyis az összes tanuló számához rendre hozzáadjuk a napköziisek számát /A-kiket tehát ily módon kétszer is figyelembe veszünk/.

Egy pedagógusra így számítva

1960-ban 26.27

1970-ben 21.00

1980-ban 15.41 tanuló jutott átlagosan az általános iskolában, s e közben az intézményekben mégis állandósult a pedagógushiány. /Forrás: az MM éves alsófoku statisztikái./

4. Statisztikák a magyar felsőoktatásról részleges nemzetközi összevetésben. FPK, Bp. 1978.
5. A nőknek a felsőoktatásba való nagyarányú bekapcsolódását jelzi, hogy míg 1941 és 1980 között az összes diplomások száma több mint ötszörösére, ezen belül a nők száma tizenhatszorosára emelkedett... A felszabadulás előtt

is a pedagógusok körében volt a legmagasabb a nők aránya, ez az eltelt időszakban tovább növekedve jelenleg megközelíti a kétharmadot. Az egészségügy egészen 1970-ig megőrizte előkelő helyét, a második legtöbb felsőfokú végzettségű nő rendelkezett ilyen diplomával. 1980-ra azonban a közgazdasági, kereskedelmi végzettségű nők megelőzték... Az előbbi végzettségi jellemzőnél a nők aránya a nyolcvanas évek elején már 49%, míg az egészségügyiéknél 48 %.

Az egészségügyi felsőfokú végzettségűek körében először a gyógyszerészeknél haladta meg 1960-ban a fiatalok valamennyi korcsoportjában a nők aránya az 50 %-ot, 1970-re már az egész szakirányt a nők többsége jellemzi és a fogorvosi karon végzett fiatalok többsége is nő. 1980-ban az általános orvosi karon végzett fiatalok /20-34 évesek/ körében a nők aránya 54 %, a fogorvosi diplomával rendelkezőknél a szakirány egészében 51 %, a gyógyszerészeknél 71 % és a főiskolai végzettségűeknél 81%."/Az ifjúság életkörülményei. KSH. Bp. 1984. 73. old./

6. Ezt más szempontok is indokolni látszanak. Lásd: Deák Zs.: A nevelésben való társadalmi részvétel lehetősége és tényleges alakulása Magyarország középfokú körzeteiben. /Iskolakutatás, 51. /MTA PKCS. 1980./
7. Laczkó M.: Magatartási szabályok a beruházások ágazatközi elosztásában.
= Közgazdasági Szemle, 1982. 7-8. sz.; Bauer T.: Tervgazdaság, beruházás, ciklusok. KJK. Bp. 1981.
8. Kovács J.M.: A reformalku sürűjében. = Valóság. 1984. 3. sz.
9. Kornai J.: A hiány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1980.

10. Varga J.: Osztályteremhiány az általános iskolákban.
/1950-1980/ = Valóság, 1984. 4. sz.; Nagy M.: im.
11. Lásd erről Lukács P.: Közép- és rövidtávú tervezés az oktatásügyben c.
tanulmányát. /Tervezéshez Kapcsolódó Kutatások 81./
Oktatáskutató Intézet, Bp. 1984.
12. Áttekintésüket lásd pl. Vági G. írásában: Javaslat a tanácsi fejlesztések
pénzügyi szabályozásának korszerűsítésére.
Államigazgatási Szervezési Intézet, Bp. 1982.